

A magam gyűjtéséről

Hál' isten, az ironia mellett az önironia készsége is épp eléggé kifejlődött bennem, s ezért a címhez is, feljegyzéseimhez is valaminő „magam mentségét” kell előljáróban elmondanom. A címről is, a témáról is akárkinek eszébe juthat — nekem eszembe jutott — Karinthy Frigyes híres bevezető anekdotája az *Így írtok ti* első kiadásának első oldaláról. Nem szeretnék az anekdotabeli káplár hányaveti módján fölényeskedni, s bár talán — Karinthyval szólva — egy árnyalattal már én is tisztábban látom a célt, semmi kedvem másokat kioktatni.

Nem is ilyes szándékkal készült ez az írás. Nem magam gondoltam erre a témára, hanem Ilia Mihály barátom, aki a napokban írt levelében a *Tiszatáj* tervezett nyári néprajzi számára kért tőlem cikket s ismertetvén a szám tervét, a következőket szegezte nekem: „...hadd hozakodjam elő egy kéréssel: írd meg nekünk azt, hogy *hogyan* gyűjtöttetek ti egykor, te hogyan gyűjtöttél. Ezt ma senki sem tudja. Tudománytörténeti fontossága lenne, és munkásságodnak hiányzó részét, ismeretlen részét adná ez az írás. Ha naivnak hat ez a kérés, kérdés, ne nevsz ki érte...” Nyilvánvaló, hogy Ilia Mihály sem kioktató tanulmányt kért tőlem; emlékeztetést, tanulságokat inkább. Mégis, eleintén mindegyre Karinthy kaján tréfája járt a fejemben — el akartam háritani a javallatot, kerüljük a rosszhiszemű félreértéseket. Aztán, ahogy ízelgettem a témát meg a visszautasítást, egyszerre kedvem támadt az íráshoz — olyan régen ültem szemközt *szemináriumi* órán hallgatóimmal. (Az életem csak annyit enged, hogy évente egy-egy féléven keresztül megtartom a magam népmese kollégiumát. De hát egy kollégium is más, más a szeminárium közvetlensége, beszélgetve vitázó-tanító módszere.) A szemináriumi órák kezdő gondolatai jártak ismét a fejemben, s elhatároztam, hogy nekifogok az írásnak, még az sem zavar, hogy messze a cikk beadásának májusi határideje.

Karinthy anekdotája, Ilia levele talán megment a félremagyarázásoktól. (S még egy zárójeles megjegyzést: hálából, hogy Karinthy segített elindítani ezt az emlékeztetést, a közeljövőben mégiscsak közreadom az *Így írtok ti* néhány, eddig ismeretlenül lappangott próbálkozását, az első kísérletek közül. Ezeket Szász Imre sem ismerte, aki az 1963-as kétkötetes s eddig a legteljesebb kiadást szerkesztette igen gondosan.) Gondolom, ennyi elég is bevezetésnek.

*

Egyetemi magántanár koromban s amikor 1946 után egyetemi munkámban a heti 5-6 óra mellett 2-3 órás szemináriumot is tartottam, az első szemináriumi órákon két témáról beszélgettünk. Először arról, hogyan igazodnak el kezdő létükre a néprajzi szakirodalomban, mivel kezdjék az olvasást és hogyan olvassanak. Hogyan olvassanak és hogyan „cédulázzanak”, a céduláikat hogyan rendezzék, hogy mindig megtalálják a megfelelő adatokat, utalásokat, elméleti, módszertani stb. megjegyzéseket. Miért kell mindent külön cédulára írni, miért nem jó mindent, válogatás

nélkül füzetekbe jegyezni stb. stb. Élénken emlékezetemben élt a magam elsőéves korából Horger Antal „tanár úr” első egyetemi órája, amikor is behozta nyelvészeti céduláinak egyik dobozát, ünnepélyesen letette az asztalra, s kiszedegetett egy-egy cédulát, mondván, hogy minden kérdésre megtalálja a választ ezeken a cédulákon. „Jegyezzék meg uraim — mondotta éles, magas hangján —, tudásomnak 98 százaléka ebben és a többi ilyen dobozokban található ezeken a kis cédulákon!” No, gondoltam elsőéves gőgömben, fenét sem ér az a tudomány, ami szinte egészében ezekre a cédulácskákra épül. Eszemben járt Szabó Dezső szakítása filológusi terével, ami szintén céduláinak elpusztításában tetőzött. Ez aztán megfelhőzte gőgömet: hátha van valami Horger Antal állításában? Nem kellett (kezdő filosz koromban sem) sokat töprengenem: nem feloldhatatlan ellentét ez. A filológiai, történeti tudományok művelői nem nélkülözhetik a gondos, racionálisan rendezett cédulás dobozokat, irattartókat, ki ahogyan rendezi. Én is kialakítottam a magam cédulázó módszerét, de azért céduláimat a maguk helyére tettem, eszköznek s nem a tudás summájának. A hallgatók oktatását ezzel kezdtem, akik eleinte éppúgy nem lelkesedtek a cédulázás, körmölés módszeréért, mint jómagam.

De hát a folklorista, néprajzi gyűjtő nemcsak olvas, hanem kimegy a „terepre”, megkeresi az „adatközlőket” (mindig haragudtam ezekre a szavakra, különösen az adatközlőre), és gyűjt, minél többet gyűjt. Mit gyűjtsön? hogyan gyűjtsön? Én először s a legnagyobb nyomatékkal a *hogyanról* beszéltem s annak is a kezdő mozzanataról. Amolyan féltréfásan kezdtem, egy kielezett helyzet elemzésével. Amikor gyűjtőútjukon bekopognak egy-egy paraszti portára vagy a tápai halászközhöz, beszélgetni kezdenek egy öreg napszámossal, faluvégi koldussal, a következőkre gondoljanak: milyen fogadtatásban lenne részük, ha itt Szegeden (itt voltam magántanár, itt adtam elő először az egyetemen, s magántanári előadásom Kálmány Lajos gyűjtő módszereiről szólt!) becsöngetnének valamelyik első emeleti, jól berendezett lakásba, teljesen ismeretlenül, s nyomban elövennének valami jegyzetfüzetet, tollat, ceruzát. (Magnó akkoriban még nem volt, fonográf a népzene kutatóinak dukált.) Esetleg be is mutatkoznának, s a beköszöntő az lenne, hogy maguk a ház urát vagy a háziasszonyt szeretnék megfaggatni. S nyomban kérnék is nevét, adatait, életkorukat, foglalkozásuk jelzését, hogy az „adatközlő” pontosan álljon előttünk. Kérnék, hogy „meséljen”, mondja el fejből azoknak a regényeknek a tartalmát, amelyeket olvasott, dalolgasson, beszéljen hiedelmeiről, világszemléletéről, munkájáról, jövedelméről, netán sorolja el: mit szokott reggelizni, ebédelni, hány ruhája van, milyenek a házassági szokásai, de beszélhet Luca-napi, karácsonyi szokásairól, termésvarázsló rigmusairól is. No, ugye bolondnak nézne bármelyikünket a ház ura, s még ez lenne a legjobb; lehet, hogy nem a mentőkért, hanem a rendőrért kiáltana, vagy egyszerűen kipenderítene bennünket füzetestül, ceruzástul. Igaz, ha jól emlékszem, egyszer Márai Sándor fanyar írói fintorral írt a saját húsvéti népszokásairól — de ez nem a mi szituációnk.

Mikor idáig jutottam, a hallgatók rendszerint nevettek egyet, de el is képpedtek, elgondolkodtak. Rá kellett ébredniök, s remélem mindőjük rá is ébredt, hogy a néprajzi gyűjtő és egy-egy énekes asszony, mesemondó egymáshoz való viszonya nem is olyan magától értetődő, könnyen vehető. Rá kellett ébredniök arra, hogy nem a gyűjtő tesz szivességet, ha faggatózik, magatartása nem lehet más, csak a tapintat, a szerénység. Majd azt mondtam, ha nem lenne félreérthető a szó hangulata: a jó gyűjtőnek alázatosnak, hálásnak kell lennie — ő az, aki az ajándékot kapja, ő az, aki egy fáradt kondásnak a pihenőjéből vesz el, ő az, aki még egy öreg koldust is kifoszt kérdéseivel, s ahelyett, hogy adna, a koldustól is ő kéri az adományt. Ne tartsák természetesnek, figyelmeztettem hallgatóimat, hogy maguk kérdezhetnek s a parasztember köteles válaszolni, köteles félretenni a munkáját, abba hagyni kevéske pihenőjét, hogy a mi kíváncsiságunknak eleget tegyen. Aki ezt a viszonyt nem érti meg, nincs lélektani érzéke ennek a helyzetnek *állandó* szem előtt tartásához, az ne is kezdjen ehhez a munkához. Csak közbevetőleg jegyzem meg, hogy a magnóval való gyűjtés ezen a helyzeten magán is javított, nemcsak könnyebbé tette a lejegyzést. A mese, a történet azonnali visszajátszása, a saját hang

Újra hallása sokat segít, érdeklődést kelt, kiemeli az előadó személyi jelentőségét stb. Pedig egy időben sokat vitatták, hogy nem ront-e a gyűjtő és az előadó, mesemondó, a beszélgető partner (kerülgetem az adatközlő szót!) viszonyán a mesterséges eszköz közbeiktatása. Akkoriban vetették fel, amikor a harmincas évek derekán énekeseinket, mesemondóinkat felhoztuk a Rádióba, s ott a stúdióban mikrofon előtt, piros lámpa kigyulladására kellett rákezdnie megszokott ismerős környezetétől merőben különböző szobában, a saját hallgatósága nélkül — a hangszigetelt szoba magányában. Jó, ha a gyűjtő, akit ismert, meg is kedvelt, ott volt vele. Igen, ez egy kis teherpróba volt, de mindig csak a felvételek előtt, az első próbák idején. A lényeg: a gyűjtőhöz való viszony, a vele kialakult bizalmasság, sőt barátság. Más-különbben a gyűjtő ceruzája, töltőtolla, egy-egy kérdése nagyobb akadály bármilyen technikai segédeszköz nélkül.

Különbben is, hol voltunk ekkoriban a magnetofon korszaktól! Térjünk csak vissza a szegedi szemináriumi órához, az első gyűjtésre való buzdításhoz, a magam első gyűjtői tapasztalataimhoz. Rá akartam venni hallgatóimat, hogy ne vegyék könnyen a gyűjtés munkáját, a gyűjtő felelősségét. Mindegyre fejemben jártak a magam első élményei. Mint hallgatóim, magam is egyetemi hallgató voltam, alig túl a gólyakoron, amikor az első szabolcsi utamra indultam. Vékonypénzű — a szó mindkét értelmében —, teli a nagy felfedezések reményével és a munka természetét illetően teljességgel tájékozatlanul. Móra Ferenc írt néhány baráti sort Kiss Lajosnak — ez volt az útravalóm. Solymossy kiváló folklorista filológus volt, örült vállalkozásomnak, de a gyűjtésre bizony nem készített fel. Kiss Lajos sem jöhetett velem újtajmra, megvolt a maga gondja. Tőle inkább praktikus tanácsokat kaptam a kiválasztottam községek tanítóira, jegyzőire, egy-egy papjára vonatkozóan, arra, hol keressék szállást. „Baloghy a főjegyző Nyírbátorban, rátarti úr a nemességére, nyíri ember, de jóindulatú, segíthet, meg ott van a kövér minorita rendfőnök, a Pálinkás vagy hogy hívják — a minoritáknál szállást is kaphatsz. Jobb is egy papi cella, mint a nyírbátori városháza alatt.” Később megértettem a célzást, mert láttam a nyírbátori rabok celláit, emlékszem, még Móricz Zsigmondnak is beszéltem erről, a bátori cigányok kemény regulázásáról. S valóban békés szobám volt a minorita rendházban, a mostani múzeum épületében — ma is meg tudnám mutatni, az első emeleti fehérre meszelt boltíves kis szobát. Itt barátkoztam össze első mesemondómmal, Tanicsár Mihállyal, aki szolgálta volt akkoriban a minoritáknál, s jókedvű, ravasz szemű legény.

*

Mindegyre kiterőkkkel folytatom, maga az emlékezés csábít erre, s különben is ilyen egy becsületes szemináriumi óra.

Nos, mindig arra kell figyelniünk a gyűjtés kezdetétől az elbúcsúzásig, a legközelebbi találkozásig, hogy a mi mesemondónk (maradjunk ennél!) örömmel várja a találkozást, baráti együttműködésnek tekintse azt. Az alaphelyzetünk arra kötelez, hogy a gyűjtő legyen a türelmes, a higgadtan várakozó. Nemcsak azért, mert mi kapunk, mi kérjük az emlékezést, a mesemondást, a magyarázatokat. Eleinte a legjobb mesemondó is kéreti magát, nemegyszer elutasítja közeledésünket. Emlékszem első útjaim tétovázására, a harmincas évek elején voltunk Szabolcsban, az agrárproletariátus keserű földjén. Még a nagy nyári mezőgazdasági munka idején is sok volt a munkanélküli, alacsony volt, filléres a napszámber. Jogos volt türelmetlen gyánakvásuk. Mít ólálkodik itt ez a cingár ifiúr? micsoda, az urak előtt sokszor szégyellnivaló régiségeket kérdez? még föl is jegyezgeti, s milyen sebesen ír! Nem, igazán nem voltak barátságosak, Szeged környékén otthonosabban mozogtam, pedig a keserűség az átokházi tanyákon sem volt kisebb. Volt, ahol be sem engedtek a kapun: nem, nem érünk rá, nem tudunk mink beszélgetni, nincs érkezésünk, mi arról nem hallottunk stb. stb. Rideg fal volt, érthetően. Az kellett, hogy a faluban egy-két emberrel megbarátkozzam, s aztán szinte észrevétlen alakult ki a bizalom, majd kisebb falukban, mint például Ajakon, valósággal versengés: ki tud többet, ki emlékszik jobban.

Csak hogy addig türelmesnek kell lennünk. Nyírbátorban Tanicsár Mihály volt az első, Nyírmadán egy ismerős parasztszalád (az egyik fiuk Szegeden járt gimnáziumba, s házitanítója voltam!), Balsán a csendőrök segítettek: a kondajárástól be-kísérték az iskoláig, hogy megszemléljék igazolványaimat — ez megnyerte a falu bizalmát, szeretetét; igaz, Balsán ebben segített Fekesházy József, a tanító is, aki az iskolában adott szállást (két összetolt padon aludtam), s az asztalához is szívesen invitált. Paszabon meg Túri Sándor s családja lett a barátom, s így kinyílt előttem minden paszabi, sőt rétközi ajtó — Túri nemcsak tanítója, nevelője, vezetője is volt nagyszámú rétközi, bodrogi híveinek. Tűzbe mentek volna érte.

Hanem másra is kellett a türelem, nemcsak arra, hogy kinyíljanak a kapuk. A gyűjtőnek a legjobb kedvvel mesélő készségét is sikerülhet elrontania, ha türelmetlen, követelőző, izgatott. *Érdeklődünk kell minden iránt, de valóságos érdeklődést, valóságos felfedező örömet kell mutatnunk.* Magnóval, ismétlem, ma már könnyebb. Hanem amikor mondatról mondatra s az élőbeszéd helyességét is megörökítve rögzítem a sok változatban már ismert mesét, s tudom, hogy az első után a második meg a harmadik sárkánypárbaj következik, s egy kb. 10-15 nyomtatott oldalnyi mese lejegyzése legalább fél nap, ha nem egy nap — akkor bizony nehéz türelmesnek lennünk. S ha ilyenkor elkezdünk lankadni, nem jegyzünk, kihagyunk valamit — a mesemondó, az emlékező is megbizonytalanodik, esetleg elkedvetlene-dik. Gondolkodóba esik: nem jó, amit mondok, nem érdekli az urat, csak nem meri megmondani. S ekkor lép közbe a legveszélyesebb: egy ki sem mondott belső rosta-rendszer, cezúra: ezt nem mondom el, ezt se, s észrevétlen elapad egy forrás, kihagy a közlési kedv, s elveszíthetünk egy értékes tudású barátot. Mert nem is mindenki mutatja meg nyomban igazi tudását, eleinte még zavarban van, zökken a kifejezés, lassan barátkozik meg s lassan tárulnak fel az emlékezés mélyebb rétegei.

Rossz gyűjtő az s a folklór alapelveit sem ismeri, aki rászól beszélgető társára: ezt ne mondja, bátyám; vagy: néném, ezt ismerem már, ezt a Károsiék is elmesélték stb. Az ilyen gyűjtő becsukhatja maga mögött a kaput, akár más pályát is választ. Nem lehetünk türelmetlenek, nem sürgethetünk, s nem követelözhetünk, de annál kíváncsibbnak kell lennünk, kifogyhatatlanul kell kérdezni tudnunk. A jó kérdező felidéz az emlékeket, elsüppedt hiedelmek, helyi történetek, epikus motívumok, valósággal szégyenlett praktikák jutnak beszélgetés közben a felszínre, s akkor már szégyenkezés, aggodalom nélkül — inkább nevetve, amolyan tagadva-állítva formán. (Most nem szólok arról, mit változtatott ezen a helyzeten a rádió, tévé, a *Röpülj páva* tudatosító hatása: a harmincas évek elején, derekán tartunk. S mégis, azt tartom, *ma sem hiábavaló a türelemre intés.* És ma sem hiábavaló követelmény, hogy a gyűjtő teli legyen kérdéssel, azaz kitűnően ismerje mindazt, amire rákérdez. Ismerje az előzményekből, más területek anyagából, de bizonyos, hogy a mozgósító, eleven kérdések, a rávilágító kérdések nélkül nincs párbeszéd, nincs gazdag emlékezés. De mindezt sürgetés, erőszakoskodás nélkül. És újra ismétlem: a beszélgető társ, a mesemondó, énekes személyének tiszteletben tartásával. Érezze ő a mi örömlünket, a mi hálánkat, hogy új vagy betemetett forrásokat tárt fel előttünk.

Mindegyre kérdezzünk, de soha ne erőszakoskodjunk, soha se hajszoljuk azt, akitől a válaszokat várjuk. Egy időben szájról szájra járt a néprajzi kutatók közt egy példatörténet az erőszakos gyűjtőről, aki a vonaton a holtbeteg öregasszonyt is fáradhatatlanul faggatta. Állítólag kiváló rontó-varázs eljárásokat hallott. Ez bizony nem a mi módszerünk, még akkor sem, ha így egy-két vagy akár tíz értékes adatot visz el a vonat. Mind a magunk, mind beszélgető társunk emberi méltóságára, önére, érzékenységére ügyeljünk. Ez az első elv, mind a többi elé való.

*

Kezdő gyűjtő koromban bontakozott ki az ausztráliai törzsi kultúrákat feltáró gyűjtések kapcsán az extenzív és az intenzív néprajzi gyűjtés körüli vita: melyik a jobb, melyik hoz valóságos eredményeket? Már Róheim Géza is felhívta a figyelmet

erre a vitára, Malinowski pedig valósággal sértő gúnnyal ír azokról a kutatókról, akik megelégszenek a mesék, mítoszok „papíron való tanulmányozásával”, akik nem az eleven társadalom életében, valóságos funkcióik szerint vizsgálják ezeket az alkotásokat. Malinowski 1926-ból való könyve (*Myth in Primitive Psychology*) ma is egyik kedves könyvem, teli számos jelentős, akkoriban először megfogalmazott helyes észrevétellel. A vita lényege az, hogy rövidre fogjam: minél nagyobb területen, minél több „műfajban”, témakörben szedje össze anyagát a gyűjtő, vagy lehetőleg korlátozza vizsgálatait egy-egy szűkebb, körülhatároltabb területre, témára, de intenzitásában, mélységében minél többre törekedjék. Főként a kezdő gyűjtő szeretné halmozni — érthetően — gyűjtési anyagát, szeretne minél többet összegyűjteni, s ez hol a területi vizsgálat kiterjesztésében, hol a legkülönbözőbb témák utáni kapkodásban mutatkozik meg. Ha eszembe jut első gyűjtőfüzetem, kajánul kell a magam naiv mohóságára gondolnom, nem kis önkritikával. Technikai felszerelésem minimálisnak volt nevezhető, rajzolni csapnivalóan rajzoltam, ezt a képességet korán megölték bennem gimnáziumi rajzóránk. Szerencsére nagyon gyorsan tudtam írni, ha az írásom „külsőalakja” kifejezetten pocsék is volt. A *Monodotta*... kötetem bevezetőjében jeleztem, hogy milyen szerény anyagi eszközök birtokában indultam útnak, ezt nem ismétlem. Emlékszem, kemény „pappendekliből” készítettem tartót, vastag zsineggel fogtam össze a két fedőlapot, s köztük volt a számtalan sok oldal. Az üres lapok közt „műfajonként” amolyan címlapok: népdalok, mesék, mondák, hiedelmek, de még háztípusok, oromdíszek, cserépedények, táncok, különböző népszokások — és még beláthatatlanul sok fejezetcím. Mindennek a gyűjtésére nem került sor, publikálni is a balladákat, prózai epikumokat, néhány népdalt, szokásanyagot adtam közre ebből az első kötetnyi gyűjtésből, de ma is őrzöm, mint a kezdő gyűjtő nagyralátó terveinek példáját. Később már nem ezen az úton haladtam, az is mutatja, hogy a Fedics-meséket már külön gyűjtőkötet fogja egybe, a bukovinai székelyek körében — Bácskában gyűjtött anyagomat is —, s mind a többi, nagybőrára kiadatlan gyűjtésemet.

A két vitatott elv közül én világosan az intenzív, célra irányuló, körülhatárolható területeket, témákat intenzíven gyűjtő módszert választottam. Ma is ezt tartom az indokolt gyűjtési módszernek. Más kérdés az, hogy a gyűjtőnek nemcsak a maga választotta falukat, témákat kell ismernie — a mi néprajzi, folklór munkánkknak egyik alapelve az összehasonlítás, tehát minél szélesebb körű ismeretre, minél teljesebb képre van szüksége, hogy a maga részletét jól megismerje. De az általános és különös dialektikája — mutatis mutandis — itt is érvényes. A kutatónak minél többet kell tudnia az egészről, de igazán akkor gyűjt hasznosan, akkor értékes a munkája, ha szigorúan körülhatárolja egy-egy gyűjtési útjának a célját, témáit, s ezen a jól körülírt területen minél teljesebb ismeretre tör — hogy a kutatót részlet minden mozzanatát feltárja. Hogy egyetlen, kisebb téma is mennyi kérdést adhat a gyűjtőnek, arra szép elemzést adott Bartók egyik tanulmányában (*Miért és hogyan gyűjtsünk népzeneit?*, Budapest, 1936), s erre a tanulmányra hivatkozunk még: Brailoiu siratógyűjtésének módszerét emeli ki példának, mi mindenre is kell ügyelnie csupán a sirató szokása gyűjtőinek. Magam is kísérletet tettem egy ilyen példára, amikor sorba szedtem, hogy a betlehemes játékok gyűjtőjének mi mindenre kell ügyelnie. Az intenzív gyűjtés fogalmába még más mozzanatok is tartoznak, ezekre is sort kerítünk. A magam tapasztalata már az első, 1931-es szabolcsi utamon az lett, hogy a felületes extenzív, a minden után mohón kapkodás helyett konkrétan meghatározott feladatokra kell a gyűjtés munkáját irányítanunk. Nem vezet ez egyoldalúságra, szakmai leszűkülésre, ha közben nem feledkezünk meg sem a teljes, sem az egész fogalmairól, az egységbelátás kegyetlen igényéről.

*

Mikor az imént említett tanulmányában Bartók felteszi a kérdést bizonyos bevezető kikötések után: mit gyűjtsünk? — válasza a következő volt: „Az ideális általános követelmény szerint mindent össze kell gyűjteni, ami a népzene fogalma

alá esik...” Nem folytatom; később egyszer elemzi, hogy régebben nem kívánta azt az alapelvet, hogy *mindenütt mindent le kell jegyezni*, ami az adott témára vonatkozik, de végül is ezt tartotta egyedül tudományos igényűnek, elméletileg igazolhatónak. Világosan látta a maga korának anyagi korlátait: nem lehetett mindent fonográfra vennie, világosan látta azt is, hogy magányos gyűjtő helyett jobb esetben, expedícióban gyűjteni. Akkor még a „team”-ben való kutatás messzi terv volt — mégis 1936-ban, éppen Bartók tanulmányának kiadása évében — a Rádió néprajzi hangfelvételei során kezdtük meg a gyűjtés modernebb, igényesebb módszereinek alkalmazását, az előzetes, kiválasztó gyűjtést, előzetes terepmunkát, s csak aztán a lemezre való felvételt.

Annyi azonban bizonyos, hogy Bartók gyűjtői, értelmező szigora mindig a teljességre tört — a pontosságról ne is szóljak most. Ezt a teljességigényt helyeséltem, igaznak éreztem, az intenzív gyűjtési igénnyel összehangzónak. Hogyan igyekeztem szolgálni mindezt a magam munkájában? mire igyekeztem figyelmeztetni tanítványaimat? Hamarosan kialakult az a tapasztalatom, hogy a gyűjtőnek meg kell keresnie (ha szerencséje van: találnia) azokat a kulcsembereket, akik a maguk mondandóját a legkerekekben, a legjobban tudják elmondani, akiket a környezetük is jó emlékező tehetségűnek, „szépbeszédűnek” tart, akit a maga kis közössége jó előadónak, mesemondónak ítél. S ez nem mindig a könnyen fecsegő, a szapora beszédű. Kell hogy „jó fogalma” legyen, hitele legyen a szavának, szeressék a történeteit. Az ilyen férfiak, asszony — valóban nem csupán adatközlő, nékik nagy adományuk van: gyökere van a szónak, mondatfordulatnak emlékeik eleven erdejében, nem üres a mondat, amit kimondanak. Nem azt akarom állítani, hogy a gyöngébb tudású, kapkodó beszédű adatközlőtől ne kaphatnánk adatokat, tényeket, jelentőseket is akár. Csak azt hangsúlyoznám, hogy a jó tehetségű, a közösség által is megbecsült előadókat, beszélgetőtársakat keressük. Mesemondó, prózai történeteket, elbeszéléseket elmondó más nem is lehet, de állítom, hogy a paraszti, pásztori, halász- stb. munka elmondásához is a teljességre törő, érzékeltes előadású embereket kell megkeresnünk. Ezt aligha lehet elégszer elismételni. Itt kezdődik igazán a jó gyűjtés.

S itt kezdődik a jó teljességre való törekvés is. Ha én egy igazi tehetségű mesemondóra találok, akkor annak a *lehető teljes tudását* akarom megismerni. Így korán, már Fedics meséinek lejegyzése során hozzákezdtem ehhez, ha még nem is az a teljességgel, ahogy ma elvárnám. S észrevétlen törvényszerűségekre bukkantunk: Fedics elmondotta élettörténetét, le is jegyeztem sok mozzanatát. S kiderült, hogy életrajzi elbeszélésének néhány történetét (pl. a csordakútba esését, feléledését) úgy mondja el, ahogy a mesemondás törvényei megszabják: hármassal ismétléssel, ismétlő fokozással. Arra kell törekednünk, teszem egy-egy jó énekes, mesemondó esetében, hogy minden *éneket, mesét, történetet stb. amit csak tud, le kell jegyeznünk*. Ismeretes az az afrikai (mali) mondás, hogy egy-egy jó mese-, mítoszmondóval együtt könyvtárnyi tudás pusztul el. Ezt a teljes tudást kell gyűjtenünk: az egyéni emlékezet, tudás őrzi ily módon a kisebb-nagyobb közösség emlékeit, egyéni és közösségi együtt így jelentkezik, elválaszthatatlanul. Mikor egy nagy tudású emlékezőt vallatunk, vall maga a közösség hagyományairól s vall az egyén a maga esetlegességeiről, így vallhat kiemelkedő tehetségéről, nemcsak előadói tudásáról, hanem a hagyomány továbbépítéséről, ami magában rejtje a hagyomány és a megújulás gazdag értelmű dialektikáját, a hagyomány továbbalakulásának, épülésének, egyszerűsödésének, romlásának útjait. A törvényszerűt ebben természetesen nagyon sok ilyen teljességre törő „egyéni előadói egység, corpus” adhatja csak. Egy-két ilyen gyűjtemény alapján még csak keveset tudhatunk. Az a meggyőződés, hogy nemcsak mesemondókra, epikumok hordozóira, nagy tudású énekesekre vonatkozik a teljességre ez az igény. Mióta egyre több paraszti életrajzot ismertünk meg (s ismerjük a kubai megrendítő önéletrajzot s néhány ilyen törekvésű közlést, kötetet), annál jobban ismerjük a magyar paraszti lét társadalmi, kulturális mozgástörvényeit, az életforma-rendszerek egész bonyolult hálózatát. De, állítom, többet tud-

hatunk meg így a paraszti munka természetéről, szerszámaikról, egész világszemléletükről — annak minden racionális és irracionális vonatkozásáról.

Aki a szájhagyományozottan előadott mesét csak a mesék szövegéből akarja megérteni, s nem ismeri a mesemondás és hallgatás gyakorlatát, a mesetanulási alkalmait, az igények kialakulását, változásait, a változatok kapcsolódásának, továbbalakulásának törvényszerűségét — nem érti bizony az a népmesét, a szöveget sem.

És minden „műfajban” megvan ez a teljességkivánás, teljességigény, ami nélkül nem ismerem a saját témámat. Mondanom sem kell, hogy ehhez a gyűjtésen kívüli értelmező munka (történeti, összehasonlító anyag ismerete, a különböző elemző módszerek) is szükséges a megértés teljességéhez, itt most a gyűjtésről beszélek. Nem vesztegetem most arra a szót, hogy e lejegyzésnek, szövegkiadásnak pontosnak, hűségesnek kell lennie. Az előbeszédet úgy kell visszaadnunk, ahogy az elhangzott, lazaságaival, mondattöréseivel, felejtéseivel, utólagos kiegészítéseivel együtt. Fonetikailag is — az elnagyolt fonetikai jelzés szerintem elegendő: nem nyelvészek vagyunk —, de főként az előbeszéd, a szóbeli alkotás stílusát kell hűségesen visszaadnunk. Ha a mesemondó ismételi, sok „aszongya”-t mond, nincs jogunk törölni, simítani, bármennyire is ezt tette nem egy nagy elődünk Kriza Jánostól kezdve. A pontosság itt a filológiai hűség alapja — nem ismerjük meg másként a szóbeli alkotás szinte tűnékeny változatait és évszázadokat is átélő maradáóságát.

Mindebből az is kiderülhet, hogy a jó gyűjtés nem lehet meg elméleti ismeretek nélkül. Hadd ne szóljak erről. A néprajzban is, mint annyi más tudományban, az elmélet és a gyakorlat, az elméleti kutatás és ez esetben a gyűjtés állandóan egymásra ható tényezők. A gyűjtői gyakorlat mindegyre újabb elméleti kérdéseket vet fel, illetőleg felel rájuk, az elméleti igény új meg új gyűjtői feladatokat ad. Minderről azonban Kodály Zoltán munkája kapcsán már szoltam. A szemináriumi órákon is sokszor felhívtam erre a figyelmet.

*

Van Móra Ferencnek egy kedves karcolata, először még 1926 márciusában jelent meg a *Világ* című napilapban, aztán a *Sokféle* című kötetében is megjelent: *A honti igricek*. Kedves, kedves írás, én mégis viszolyogva olvastam, s így járok vele, ha újraolvasom. A vad „igricek”: éneklő, táncoló, kanásztülköt fúvó, dudáló pásztori nép miatt is, ahogy duhaj részegségbe, postagyűjtésbe fordul át a történet, meg a két néprajzi gyűjtő: Györffy István és Bartók Béla miatt is. Ne vizsgáljuk most a történet hitelét, mulatságos, orcápirító fordulatait. Szégyen, de való, engem a gyűjtés módszere bántott ebben a karcolatban Bartók, Györffy miatt. Az, hogy alispáni *parancsra berendelt* kanászok, juhászok közt gyűjtöttek. Tudom, hogy nem is egy gyűjtő nem is egyszer élt az ilyen lehetőséggel, s az összeverbuvált emberek közt gyűjtött.

Van, amikor a gyűjtő segítőtársakra támaszkodik: Krizának, Ipolyi Arnoldnak is voltak gyűjtőtársai, vidéki tanítók, papok. Berze Nagy János, mint tankerületi főigazgató, tanítóinak hadával dolgozott, s az ilyen gyűjtőhálózat révén értékes anyag került együvé. (Vegyes értékű persze, s nem a mi említett teljességre töre-szünk elvei szerint összekerült anyag, de fontossága tagadhatatlan.) Ismerjük a kérdőíves gyűjtési módszert, extenzív gyűjtésre, első tájékozódáshoz, bizonyos kutatópontok felderítéséhez elég is ez. Rétközön, főként Paszabon Túri Sándor számomra is gyűjtött meséket, hiedelemtörténeteket, meg is köszöntem néki a *Nyíri és rétközi parasztmesék* című kötetem bevezetőjében. Mégis, bevallom, nem szerettem a gyűjtésben az ő baráti segítségét sem igénybe venni — magam szerettem gyűjteni, s bizony egy-egy kivételes esettől eltekintve, a két világháború közt „teamwork”-re, hogy előkelően mondjam, nem volt lehetőségünk a Rádió gyűjtési munkáját kivéve. Egy nyári hónapot kószáltunk együtt Szabolcs megyében Reitzer Bélával, erről is írok majd.

De a Móra-karcolat módszerétől mindig idegenkedtem, ahogy Bartók idéztem tanulmányából látom, ő sem szívesen vette igénybe, s a borraivaló adásról is kelletlenül emlékezik meg. (Nekem gyűjtéseim során sohasem kellett borraivalót, pénzt adnom, nem kértek s nem is hiszem, hogy elfogadtak volna. Más dolog, hogy a rádiófelvételekért, a pesti útért a Rádió fizetett — nem sokat.)

Véleményem szerint sok jó nem sül ki abból, ha a Hivatal rendeli be a gyűjtőhöz — itt jogosan használom — az adatközlőket. Ifjúkoromban is jobban kedveltem Kálmány Lajos módszerét, aki nemcsak mint papja élt együtt szegedi, Szegedről kirajzott népével, hanem ahogy ezt is Móra írta meg, egy kis falopásukat is egyet-értően fogadta. Ő valóban együtt élt, a nép közt él — mogorva, magányos, családott emberként. Az a meggyőződése, egyedül gyűjtőmunkájában, parasztjaiban találta meg örömét. Nem akarom mitizálni kényszerű, nehéz életformáját. Semmi romantikus eltúlzásra nincs kedvem, mindig szántam gyötrődéseit, vergődését, önmagát sebző gögjét. De nyilvánvaló: értette népe vergődő nehéz életét, 1918-ban is, élete záró szakaszán is világosan látott, ahogy Péter László kutatásaiból is tudjuk, *s otthon volt, ha gyűjtött.*

Gondolom, ebben a mondatban benne is van a tételem — de nem szeretném, ha félreértenék, ha túlhajtanák a benne rejlő igazságot. Egy időben ugyanis azt is állították, hogy igazában csak parasztságból származott gyűjtő tud a paraszttal szót érteni. (Akkoriban a *paraszt* szónak szinte támadó, egyszerre sértődött és gögös éle is volt.) Ez legalábbis egyoldalú, elfogult állítás, illendőségből nem nevezem ostobaságnak. Végső soron e szerint a felfogás szerint indiánok közt csak indián s természetesen a saját törzséből való gyűjthetne indián mitológéákat, minden kis afrikai, ausztráliai etnikus csoportnál, törzsecskénél a törzséből való — nem folytatom. Nemcsak tudománytalan, igazságtalan elv ez. Nem is akarok összes, ki nem mondott, szinte faji elfogultságaira, következéseire utalni ennek az éppen nem néprajzi: politikai kizárólagosságnak.

Az azonban bizonyos: *a gyűjtőnek, ha jó munkát akar végezni, ha lényege szerint meg akarja ismerni azt a népet, etnikai csoportot, kis falusi, tanyai közösséget — otthon kell lennie a kutatott közösségben, együtt kell élnie azzal, meg kell értenie társadalmi várakozásait, indulatait, magatartását. a szabályozó társadalmi normákat — az egész eleven közösséget.*

Csak közbevetem: meggyőződése, hogy *Bartók is, Kodály is így élt otthon* a maga gyűjtési területein, ahogy így élt Kriza is, Kálmány is. Móra karcolata jó figyelmeztető a szélső, rossz példákra.

A szemináriumi figyelmeztetésem s a magam gyakorlata is az volt: ott kell élnünk, együtt azokkal, akiknek a körében gyűjtünk. Mikor Fedics bácsi meséit, történeteit jegyezgettem a batorligeti tanyavilágban, ott vettem szállást özvegy Baracsiné kis házában, velük ettem, éltem, az ő történeteiket, nehéz életüket is megismerhettem, nemcsak Mihály bácsiét. Nem könnyű ez, tudom, ha nem is olyan nehéz, mint egy afrikai faluban brazíliai erdei telepen való munka. Különösen az első, „a kereső hét” volt a nehéz, a batorligetiek közül senki sem akart kötélnek állni, én meg megmakacsoltam magam: innen el nem megyek. S így találtam meg Fedics Mihályt, élete utolsó éveiben. El nem felejteném rekedt, meg-megfáradó s nekiszilajodó hangját, apadhatatlan mesélőkedvét. Akkor aztán jól teltek a hetek, éjszakánként nem zavart már a nehézszagú ágy, a mindennapi gyaloglás a kanyargó ösvényeken, mérges tanyai kutyák közt vígan gyalogoltam. S mikor másodszer Dési Huber Istvánékkal együtt mentem — valóban otthon voltam Batorligeten. Mikor 1953-ban Lacza Mihály meséit, történeteit jegyezgettem (keserű nyár volt, el nem felejtem a szabolcsi faluk akkori arcát), akkor is hol Tiszabercelen, hol Túri Sándorék házában jegyeztem — nemcsak azért, mert Túri Sándor háza nekem is otthon volt, hanem Lacza bácsi is jó ételt kapott; azon a nyáron nagy ajándék.

Csak néhány példa volt ez, nem szaporítom a szót. A néprajzi gyűjtőnek, folkloristának együtt kell élnie azokkal, akiknek tudását meg akarja ismerni, akiknek életét, világszemléletét, munkáját, alkotásait meg akarja ismerni: értékeket, törvény-

szerűségeket akar felmutatni. A kérdőív, a társadalmi gyűjtők első leírásai útbaigazíthatnak, az első térkép segítségét nyújthatják. A jó gyűjtőnek hosszú időre, nem hétvégi kirándulásokra („vasárnapi gyűjtő”), s főként *compassióra van szüksége*. Nem tudom jobban mondani, ez a latin szó gazdagabb értelmű: az együttélés, az együttműködés, sőt a szeretet is benne van ebben a szóban, *a mindent együtt-vállalás*. Tudom, kemény követelés ez attól, aki egy munkamenetet, teszem az aratót, egy munkaeszközt, néhány mondát, mesét akar lejegyezni — mit akar az Ortutay a compassióval? Nem haragudnék az ilyen megjegyzésre, türelmetlenségre. Ezt a teljességre törést a megértésnek (compassiónak) ezt az önátadó magatartását csak vállalni lehet, megkövetelni nem. Tanítványaimtól sem követeltem, csak éppen magántanári próbaelőadásom óta igyekeztem ezt a példát, lehetőséget elébük állítani. S hadd vallom meg: nékem fáj a legjobban, hogy erre a teljességre törő munkára egyre ritkábban volt mód, úgy alakult az életem, munkám, hogy egyéb feladatok vittek el a gyűjtéstől, a minden elméleti néprajzi munka alapjától.

*

Ezután talán ismétlésnek hat, ha néhány szóval arra is rámutatnék, hogy az együttélésnek ez a módszere segít helyükre tenni a dolgokat, a néprajzi témáknak, problémának megadja a társadalom egészében a helyét. Egy kis falusi közösség is bonyolult vonatkozásrendszer, s aki egy-egy témával foglalkozik, könnyen hajlandó túlértékelni a maga területét, nagyobb nyomatékot ad funkciójának, kiemeli összefüggéseinek természetes rendjéből. A jó gyűjtő az esetlegest, az egyszerit (invariáns) mindig meg tudja különböztetni a közösség által elfogadottól, a törvényszerű szokástól, a kezdődő divatot a szigorú hagyománytól, s az is érthetővé válik előtte, amikor megbomlik az értékrend, a társadalmi normák szigora, amikor a nemzedékek váltásában a hagyomány változása, valami új kezdete mutatkozik meg eleinte bátortalanul, majd egyre nyíltabban, következetesebben. Mindezt azonban az egész közösség ismeretében, az adott kis társadalmi egység eleven együttesében lehet felismerni, nem a felületes gyűjtés futó látogatásai során, nem a részvétlen „kutató” távolság tartásával. Aki tartja a távolságot, jobb, ha diplomata pályára lép. Különbösen erről B. Malinowskinak sem volt más a nézete.

Az a meggyőződés, a mi jeles magyar gyűjtőink sem vélekedtek másként. S a mai fiatalok közül csak egyet hadd említsek: másként Kallós Zoltán sem gyűjthetne oly gazdag, elbűvölő költészetet.

*

Adós maradtam eddig, szándékkal a végére hagytam: hogyan is jutottam el ezekhez a gyűjtői, kutatói elvekhez. Kriza, Kálmány, Bartók hogyan jutott el a maga gyűjtői elveihez? Ezt most nem vizsgálom. Hanem arról, hogy én hogyan jutottam el a magam gyakorlatához, elméleti meggyőződéshez, arról kell még szólanom. Más alkalommal, más kérdések kapcsán írtam már egyszer egy francia lap, a *Combat* kérdésére: hogyan politizálhat egy kutató? Magyarul is megjelent a válaszom, nem ismétlem. Mégis, ha a magam gyűjtői elveinek kialakulására emlékezem, úgy tűnik, mintha a *Combat*-nak adott válaszomat ismételném. Nem lehet másként.

Felfoghatom úgy is, hogy a magam népköltészeti gyűjtése annak a kis klárfalvi gyereknek a faggatásával kezdődött, akinek néhány népdalát, azok szövegét az *Ethnographia*-ban 1930-ban közreadtam. Igaz, az a probléma, amire rövid jegyzetemben akkor rámutattam, aztán kísérom lett, s tán idetapad az a későbbi kérdés: mi a közösségi, mi az egyéni invenció a népköltészetben? Lehet, mégsem itt kezdődött. Ez is, mint életem megannyi döntő élménye a *Szegedi Fiatalok* feledhetetlen politikai szakmai munkaközösségében, a *Művészeti Kollégiumban* kezdődött. Tanáraink, professzoraim iránt mindig is hálát éreztem, amit nekik köszönhettem, meg nem tagadtam. Mégis, az én legjobb iskolám, politikai nevelőm, a közösségi erkölcs, a minőségi igény felkeltésében szigorú bírám ez a „nevelő közösség” volt.

Az első falusi, tanyai „kutatóutakra” is a *Kollégium* küldött. Nem is csak küldött: együtt mentünk. Nem mentünk „team”-ben, pedig Buday György is s többen közülünk tudtak angolul: az agrársettlement kifejezést is angliai útjáról hozta haza György. Tanulni és tanítani mentünk — együtt várt ránk mindkét feladat. A settlement-mozgalom módszeréhez híven a kutatott területen szociálpolitikai munkára is vállalkoztunk, s meg akartuk ismerni a környező paraszti világot. Amit akkoriban szociálpolitikának neveztek, mi hamarosan politikai agitációs munkára váltottuk át. Meg kellene írni ezeket az utakat, amíg friss az emlékük, hogy volt az esti ünnepség, szavalóest, egészségügyi, irodalmi előadás, politikai helyzetismertetés — ezt adtuk mi ezzel az ifjonti mindent merő bátorsággal, ami egyre inkább kellett ezekhez az utakhoz. Hiszen a biatorbágyi robbantás után statáriális tilalom volt az engedély nélküli gyűlések, gyülekezések tartására, előadásokra. Mi meg csak jártuk a Vihar-sarok tanyáit, kis faluit — egyre messzebbre merészkedtünk Szegedről. Tanítottunk és egyre inkább tanultunk. Kezdtük megismerni a paraszti lét igazi törvényeit, korlátait, hagyományait, a régeből való kitörési kísérleteit. Amit Erdei Ferenc lázongó, haragos szavaiból kihallhattunk, az itt mindennapi tapasztalásunk lett. Amikor a téli sárban próbódtunk az iskolából egy-egy tanyai portához, ahol megéjszakáztunk, abban a sárban elsüppedtek naiv ideáink is a falusi őserőről s egyéb Szabó Dezső-i mitológiák. A valósággal találtuk szembe magunkat, s elfeledtük a statáriális tilalmakat (nem féltünk, naivan bátrak voltunk, veszélyérzet nélkül szinte), de elfeledtük régi nézeteinket, a parasztságról való romantikus előítéleteinket is. Itt tanultam meg, hogy nem értelmezhető a paraszti szóbeli költészet, ha nem ismerem az írástudatlanság okait és következményeit. Egyszerre szerethettem a balladák, mesék szépségét, és gyűlölhettem a félig feudális, félig kapitalista társadalmat, amiben megmaradhattak. Kegyetlen iskola volt, nem engedte az oktalan lelkendezést, az egyoldalú, fiatal rajongást. De jó iskola volt: a valóra s az igazra egyszerre ébresztett.

S amikor a harmincas évek derekán Reitzer Béla barátommal — róla is kéne egyszer írnom, úgy, ahogy bennem rejtezik drága emléke — jártuk Szabolcs megyét, újraéltük a mi tanyai settlementünk tanításait. Én könyvet készítettem írni a *Magyarország felfedezése* sorozatában a szolgák és nemesurak, kisurak megyéjéről, Szabolcsról; s Béla eljött velem: meg akarta ismerni a megyét, szociológiai stúdiuaihoz keresett anyagot, s nekem is segíteni akart a társadalmi kérdések felmérésében. Szüksége van erre egy „stokk filozofnak”, mondta barátságosan — pedig ő is legalább olyan jó és lelkes filológus volt jogász és szociológus letére, mint én. Görögórákat is hallgatott az egyetemen Marót Károlytól, igaz, Haártól matematikai elméleteket — minden érdekelte, mohó volt ő is a világra tárulkozásában, mint akkoriban mi ott a szegedi egyetemen, Kollégiumunkban mindnyájan.

Ezen a szabolcsi úton valóban elsősorban a paraszti életmód nyomorúságát figyeltük, nem a népköltészet hagyományait, nem a mesemondókat kerestük, hanem egy társadalom fullasztó útvesztéseit.

Annyi bizonyos, hogy a *politikai társadalomkutatás* jó előiskola volt számomra: arra tanított, mi mindenre kell figyelnie, milyen összefüggésekben kell látnia a maga kisebb-nagyobb témáját a folkloristának is, a szövegfilológusnak is. Mindig is azt vallom: a politikai iskola nevelt folkloristává, becsületes szándékú gyűjtővé. Az lettem-e? Ezt már nem nekem kell megítélnem.

Tanítványaimat, amikor még tartottam szemináriumi órákat, erre figyelmeztettem, erre igyekeztem nevelni őket. Rajtuk múlik, mit váltottak, mit váltanak valóra mindebből.

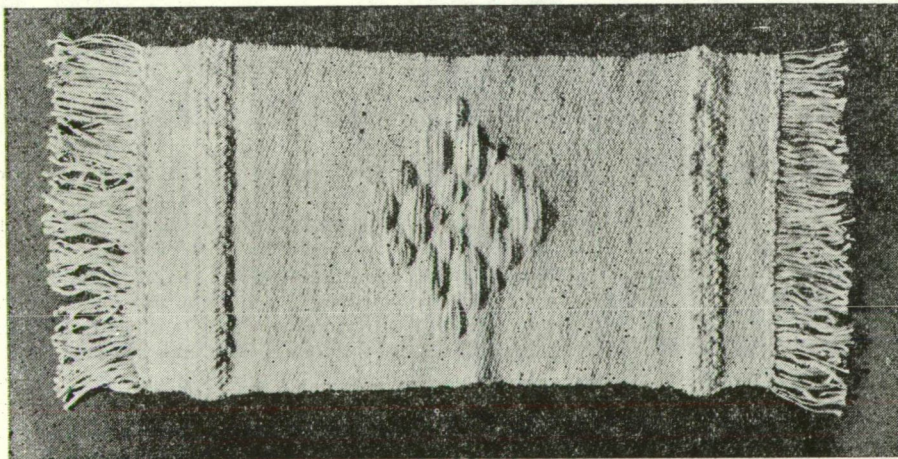
*

Lehet, itt kellene befejeznem; talán hatásosabb is lenne. Tartozom magamnak is azzal, hogy adósságaimat bevalljam, ne csak igényeimről, kikötéseimről beszéljek. Gyűjtésem nem is jelentéktelen része kiadatlan még. Kiadásra vár, félig legépelten már, Lacza Mihály meséinek gyűjteménye, életrajza, sőt néhány mesemondó „tanítványának” anyagából is egy kevés. Kiadatlan a Bács-Józseffelván, így hívták

akkoriban, 1942-ben készített gyűjtésem a bukovinai székelyek közt — ez is egy kötetre való anyag, ha nem is teljes: egyik ragyogó, furfangos, kalandos életű mesélő életrajza maradt abba, jönnöm kellett Pestre, az a gyűjtés abbamaradt, máig halogatom, hogy akkori mesélőimet megkeressem. Várda Titusz bácsi bizonyára nem él, akkor is hetven fölött volt már, de a többieket még meglelhetném. Az anyag is megérdemelné a kiadást. S itt van az 1956-os csehszlovákiai gyűjtésem anyaga: csallóközi, Nyitra vidéki, Zobor környéki értékes anyag, büszke voltam rá — s akkor gyűjtöttem először magnóval, helyesebben „minifon”-nal. A Rádióban voltak a magnótekercesek, át akartam játszani, s ott pusztultak a Rádió ostrománál. Igaz, Sima Ferenc barátom, a nyelvész adataim, feljegyzéseim alapján (ezek maradtak meg!) újragyűjtötte kérésemre az anyag jó részét magnóra ő is, a tanszék titkárnője, Winkler Zsuzsa gépírásba tette, szinte kiadásra kész — úgy fájt az eredeti gyűjtés elvesztése, hogy máig nem vettem kézbe, egyik szekrényemben várja a nyomdába adást. Nagyon szerettem ezt a gyűjtést — gazdag anyag, olyan részletekkel, mint az egyik jó énektudású, mesélő asszony elmondta, hogyan ismerte meg Kodály Zoltánt, hogyan gyűjtött közöttük nehéz fonográfal, hogyan énekelt s hogyan cipekedtek. Kislány volt akkor, nagy szeretettel emlékezett Kodályra. Azt se néztem meg azóta, hogy ez a faggatózásom s a Kodályra emlékező szavai ott vannak-e az újragyűjtött anyagban. Ki kellene adnom ezt is. De hát én szerkesztem az *Új Magyar Népköltési Gyűjtemény* köteteit, s jobb, ha a szerkesztő inkább a maga gyűjtését tolja egyre hátrább, mint a másokét.

S adósságom egy elmerült világ, a Reitzer Bélával együtt gyűjtött szabolcsi anyag közreadása — hanem azóta Végh Antal kitűnő kötete is megjelent, az a világ meg valóban elmerült. Könnyen lehet, hogy ez csakugyan olvashatatlan kézirat marad. Béla jegyzetei olvashatók, jó kézírása volt.

Mégis, ahogy ennek az írásnak a végére értem, egyre jobban nyom az adósságom súlya, szinte érzem élő és holt beszélgető társaim, mesemondóim szemrehányását. Lacza bácsi úgy tudta elmondani élete történetét, hogy Móricz Zsigmond is szívesen hallgatta volna. Az a szerelem Zsuzsikával, azok a furfangok! az a nyomorúság s az az életerő. Igen, ezt az adósságot még törlesztenem kell — ők elvárják, el is várhatják tőlem.

LANDGRÁF KATALIN MUNKÁJA